

MIGRAȚIA INTERNĂ A POPULAȚIEI RURALE DIN ROMÂNIA DUPĂ ANUL 1989

Conf. univ. dr. Zotic Vasile
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Geografie Cluj-Napoca,
ROMÂNIA

Abstract. Retrospective recent migration in Romania shows that the educational level of migrants is changed as well demographical also. Attractiveness of settlements depends from age and priorities. Revitalisation of settlements is a way to stop the depopulation process.

1. Retrospectiva migrațiilor recente din România

România este departe de a prezenta o vastă cultură a migrației, fie ea internă, dar mai ales externă. În mod tradițional, România a fost una dintre cele mai slab dezvoltate state europene, cu o economie dominată de agricultură. La sfârșitul ultimului război mondial, 74% din populație locuia în mediul rural, populația urbană devenind majoritară abia spre sfârșitul regimul comunist. Conform datelor recensământului din 2002, aproximativ 47% din populație locuia încă la sate, cu alte cuvinte, de 4-5 ori mai mult decât în majoritatea țărilor din vestul Europei și de 2-3 ori mai mult decât în alte țări foste comuniste. Scăderea ponderii populației rurale s-a realizat parțial pe seama migrației, însă o importanță însemnată au avut-o creșterea demografică și industrializarea, care au adus cu ele transformarea unor localități rurale în orașe.

Fluxul migrator important a fost însă cel de la sat la oraș, stopat în anii '80 printr-un control strict al intrărilor legale în orașe și al distribuției locuințelor. S-au adăugat aici principalele fluxuri către centrele urbane importante, acestea având o tradiție în atragerea migranților. Începutul fenomenului migrațional rural-urban au fost anii '50-'60 iar apogeul în anii '70 prin industrializarea masivă, la care se adaugă atracția exercitată de centrele universitare și cu funcție economică mixtă: București, Iași, Cluj, Timișoara, Constanța, Galați, Brașov, Ploiești, Constanța etc. În fine, al treilea flux migrator important înainte de 1989 a fost cel al „moldovenizării” unor zone industriale (în special Brașov) și mai ales a Văii Jiului. Important a fost însă, în ultimele decenii de comunism, fenomenul navetismului, implicând zilnic ponderi importante din populația rurală. Aceștia, de regulă muncitori necalificați, calificați, personal cu studii superioare (mai ales ingineri și cadre didactice), străbăteau zilnic distanța care îi separa de oraș (uneori și câte 40-50 de km) pentru a ajunge la locul de muncă.

În ceea ce privește migrația externă, înainte de 1944, a existat un singur val important, vizând migrația țăranilor români ardeleni către Lumea Nouă. O bună parte au revenit în Transilvania după acumularea unor mici averi, alții au rămas în SUA. Aceștia nu au constituit însă o diasporă și nici nu au căutat să își mențină tradițiile, cum au făcut-o de pildă alte grupuri etnice – polonezii, italienii, irlandezii

etc. – preferând să fie mai degrabă asimilați de populația majoritară din zona în care s-au stabilit. S-ar putea adăuga aici elitele mici boierimi din secolul XIX, care își realizau studiile universitare în principale capitale europene (Paris, Viena, Berlin, mai rar în Londra), acestea însă au fost departe de a constitui un fenomen de masă, mai ales după înființarea universităților românești de la Iași și București. Migrația unei mici părți a aristocrației locale spre și dinspre Istanbul în perioada fanariotă (sec. XVII-XIX) a fost mai degrabă accidentală și, oricum, încheiată după începutul secolului XIX. Absența unei culturi migratorii s-a menținut și după 1944. O parte a elitei interbelice a fost silită să părăsească România după instaurarea regimului comunist de către armata sovietică, însă majoritatea acestei elite a sfârșit în închisorile comuniste. Migranții înspre vest din timpul comunismului au fost puțini și au fost departe de a constitui diaspore sau comunități importante. Relațiile dintre migranții români din vest erau subminate și de suspiciuni privind apartenența la poliția politică românească (securitatea), de experiențele negative din țară și, nu neapărat în ultimul rând, de lipsa tradițională de colaborare în afara familiei extinse. Migrația circulatorie la studii în universități vestice de la sfârșitul anilor '60, începutul anilor '70 a afectat aproape exclusiv copiii protipendadei comuniste, reprezentând un fenomen marginal. Migranții perioadei comuniste plecau mai ales din motive economice, motivați de absența libertăților politice, dar și din rațiuni economice, în căutarea unui trai mai bun. Fluxul nu a fost unul însemnat, volumul emigrației românești situându-se între aproximativ 10000 la începutul anilor '70 și crescând la 26000-30000 în anii '80, cu un salt brusc către 40000 în 1988-1989 (rata generală de emigrare la nivel național era de cca. 1,8‰) Aproape 40% dintre emigranți au fost însă etnici germani și evrei. Importantă în acest sens a fost „vânzarea” de către regimul comunist a etnicilor germani și evrei către Germania de Vest, respectiv Israel. Ponderea acestora în populație, însemnată la sfârșitul războiului, este astăzi practic nulă, comunitatea iudaică numărând abia câteva mii, iar germanii puțin sub 100000 de persoane. Ambele etnii sunt reprezentate astăzi mai ales de o populație puternic îmbătrânită. În fine, un alt flux migrator extern s-a înregistrat spre sfârșitul regimului comunist când mulți români treceau granița (ilegal) către Ungaria și fosta Iugoslavie, cu scopul de a emigra definitiv din țară. Valul cuprindea mai ales etnici maghiari, dar și mulți etnici români.

Din punct de vedere al structurii educaționale a emigranților din anii '80, ponderea cea mai importantă o dețin absolvenții de studii universitare: între 12 și 16% din fluxul migrator în intervalul 1975-1989, în timp ce ponderea în întreaga populație ocupată a absolvenților de învățământ superior cunoaște un maximum de 8,5% abia la sfârșitul anilor '90. În mod similar, migrația externă este dominată de populație tânără și foarte tânără: aproximativ jumătate din fluxul migrator este constituit de grupele de vârstă cuprins între 18 și 40 ani, în timp ce un alt sfert este dat de cei sub 18 ani. Structura pe sexe a fost echilibrată, cu un ușor plus în favoarea femeilor (54-55% din volumul migrației externe) la începutul

anilor '70, semn al numărului mare de emigrări prin căsătorie. Pe plan intern, anul 1990 aduce cu sine o explozie a schimbărilor de domiciliu dintr-o localitate în alta. Ținută sub control strict de către regimul comunist prin constrângeri legislative, rata migrației interne este în 1990 de 4 ori mai mare decât în anul anterior. După această dată cunoaște o stabilizare la nivele cuprinse între 10,6‰ și 14,7‰, superioare cu 4-5 puncte celor din deceniul 9. Liberalizarea mobilității spațiale imediat după 1989 a adus cu sine corectarea constrângerilor nenaturale, urmată de o domolire a fenomenului, stabilizat la valorile sale firești.

2. Migrația populației rurale – concept

„Mobilitatea teritorială a populației sau mobilitatea geografică semnifică migrația, care presupune expansiunea și retracțiunea oamenilor într-un anumit spațiu prin deplasare, schimbare de loc și de locuință, adică plecarea sau venirea individuală sau pe grupe, fie zilnic, fie sezonier sau definitiv” [1]. Astfel în funcție de aceste criterii migrațiile pot fi: temporare – având durata mai mare de o lună; permanentă – având durata mai mare de un an. De asemenea, migrația populației poate fi externă (internațională) și internă (în interiorul țării). Putem numi migrație, schimbarea de domiciliu a unei persoane pe teritoriul unui stat sau a altui stat, dar și deplasarea pentru muncă într-o altă localitate, navetismul.

Analiza migrației ridică o problemă majoră determinată de definirea actului migratoriu ca atare, atât din punct de vedere conceptual, cât, mai ales, din punct de vedere practic, adică de înregistrare, clasificare și prelucrare a informației. Migrația este de mai multe tipuri, mișcările teritoriale propriu-zise ale populației fiind atât de frecvente și realizate în scopuri și perioade atât de diferite, încât este dificil de delimitat ceea ce este „efectiv” migrație de ceea ce ar fi (ex. Deplasarea în scop turistic sau de afaceri). Cât privește înregistrarea migrațiilor ea este o operație dificilă de vreme ce actul în sine nu este perfect definit.

După cum evidențiază și titlul în această lucrare ne vom referi numai la migrația internă a populației rurale reprezentate de intrările și ieșirile de persoane din mediul rural, lăsând la o parte schimburile cu exteriorul țării și mișcările care implică exclusiv populația urbană. În acest sens, s-au utilizat două surse principale de date: cele provenite din recensămintele populației și locuințelor și cele obținute din prelucrarea datelor curente asupra schimbărilor de domiciliu sau de reședință centralizate în anuarele statistice. Datorită faptului că doar schimbarea de domiciliu sau de reședință, menționată în actul de identitate, indică o părăsire a vechii locuințe, vom folosi doar acest element pentru evaluarea fenomenului de migrație, renunțând la analiza schimbărilor de reședință. În ceea ce privește sursa datelor vom opta pentru cele surprinse în anuarele de statistică deoarece acestea sunt în măsură să ne arate ce se

întâmplă în fiecare an, putând astfel corela schimbările în structura și intensitatea migrației cu alte transformări sociale, economice geografice politice etc. În final, ținem să precizăm că nu va fi considerată migrație schimbarea domiciliului în interiorul unei localități sau dintr-o localitate în alta, ambele aparținând aceleiași comune.

3. Analiza mișcării migratorii a populației rurale din România după 1989

În analiza mișcării migratorii a populației rurale un prim obiectiv îl constituie determinarea intensității fenomenului, reliefat de rata migrației brute. Având în vedere că ne referim la populația rurală, din migrația totală am exclus migrația interurbană.

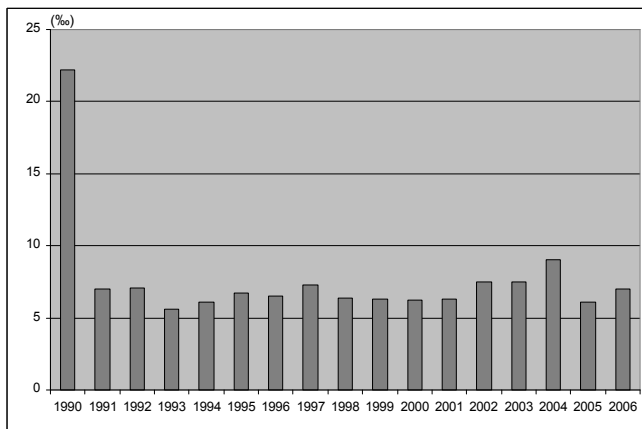

Fig. 1. Rata generală a migrației populației rurale între anii 1990 și 2006 în România.

După cum se poate observa intensitatea migrației interne a populației rurale este maximă în anul 1990 depășind 20% ca mai apoi, chiar în anul următor să scadă semnificativ, menținându-se până în ultimii ani la valori de 5-10%. Aceste valori sunt relativ modeste, la fel și rata migrației interne totale (urban și rural) fapt ce determină o mică variabilitate a raportului dintre populația rurală și cea urbană între anii 1990-2006, procentul populației urbane rămânând superior celei rurale în acest interval de timp, iar ponderea populației rurale din populația totală a României fiind în scădere continuă, atingând cea mai mică valoare în anul 2006 (44,8 %).

3.1. Orientarea fluxurilor migratorii

În funcție de tipurile de localități existente, mobilitatea teritorială ia forma interrurală, interurbană, precum și între localitățile urbane și rurale. În toate aceste cazuri, mobilitatea teritorială se desfășoară sub formă de fluxuri cu două sensuri, de sosire (imigrare) și de plecare (emigrare). Astfel, putem vorbi de următoarele fluxuri: din rural în urban, din rural în rural, din urban în rural și din urban în urban, având în vedere că luăm în discuție doar populația rurală ne vom referi doar la primele trei fluxuri. Din analiza datelor privind fluxurile putem observa în primul rând faptul că anul 1990 marchează un moment excepțional, când aproape 550000 de persoane renunță la domiciliul din mediul rural în favoarea orașelor. În următorii ani valoarea fluxului rural-urban scade, dar se menține superior celui urban-rural până în anul

1997 când se inversează ierarhia celor două fluxuri, cel urban-rural fiind superior în fiecare an până în 2006, existând atât intervale de creștere cât și de scădere, predominantă fiind însă tendința ascendentă. Fluxul din rural în rural nu prezintă variații semnificative menținându-se relativ constant.

Pentru a analiza schimburile de populație între urban și rural sunt importante doar fluxul din urban în rural, respectiv din rural în urban. Astfel putem afirma că în ultimii ani numărul persoanelor care pleacă (își schimbă domiciliul) din urban în rural este evident mai mare și în creștere față de persoanele care urmează calea inversă (fig. 2). Pentru a înțelege mai bine fenomenul se impune introducerea în analiză și variabila vârstă. Astfel, prin analiza sporului migratoriu din mediul rural pe anumite grupe de vârstă (sunt urmărite grupele de vârstă de 20-39 ani și respectiv 40-59 ani) se observă producerea unui spor pozitiv începând cu anul 1996, însă această creștere are loc pe seama grupei de vârstă de 40-59 ani, în timp ce grupa de vârstă 20-39 ani înregistrează un spor pozitiv doar din anul 2004, în restul anilor fiind negativ dar având o tendință de scădere.

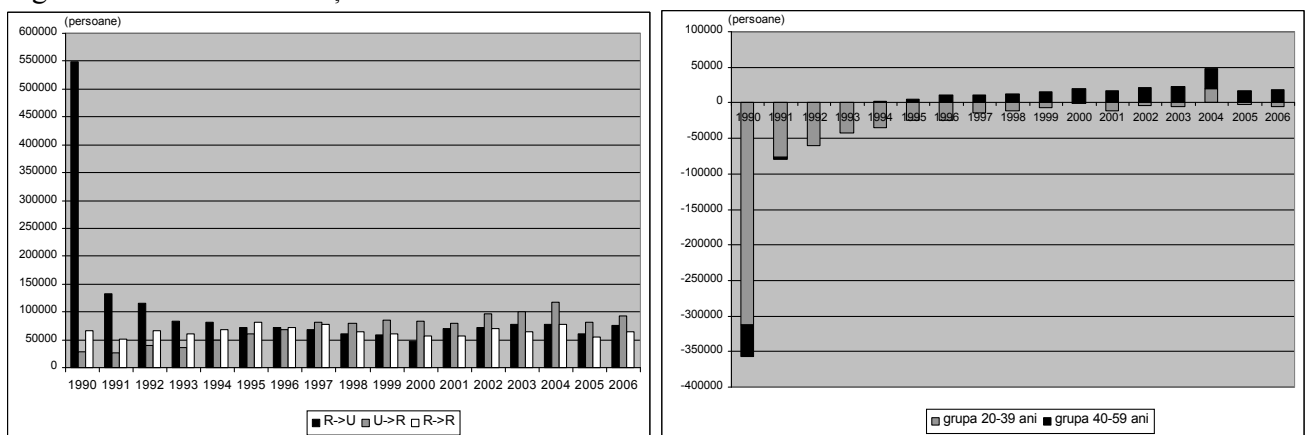

Fig. 2. Structura fluxurilor migrației interne urbane și rurale, determinate de schimbarea de domiciliu și evoluția sporului migratoriu din mediul rural pe principalele grupe de vârstă, între anii 1990 și 2006, în România.

3.2. Cauze și consecințe

Fiind parte a întregului teritorial, populația este considerată în timpul analizei „ca produs și factor al întregului teritorial” [2], aceeași perspectivă putându-se aplica și în cazul studiului migrației. Anul 1990 reprezintă un moment excepțional, când, mai bine de trei sferturi de milion de oameni își schimbă legal domiciliu, urcând rata de migrație la 33,9%. Factorul determinant îl constituie în mod evident componenta administrativ-juridică care a facilitat posibilitatea schimbării domiciliului. Mai exact, până în 1989 imigrația în orașe a fost controlată de regimul comunist, iar odată cu schimbarea acestuia au fost ridicate și restricțiile fapt ce a dus la valori atât de ridicare a ratei migrației din mediul rural spre urban.

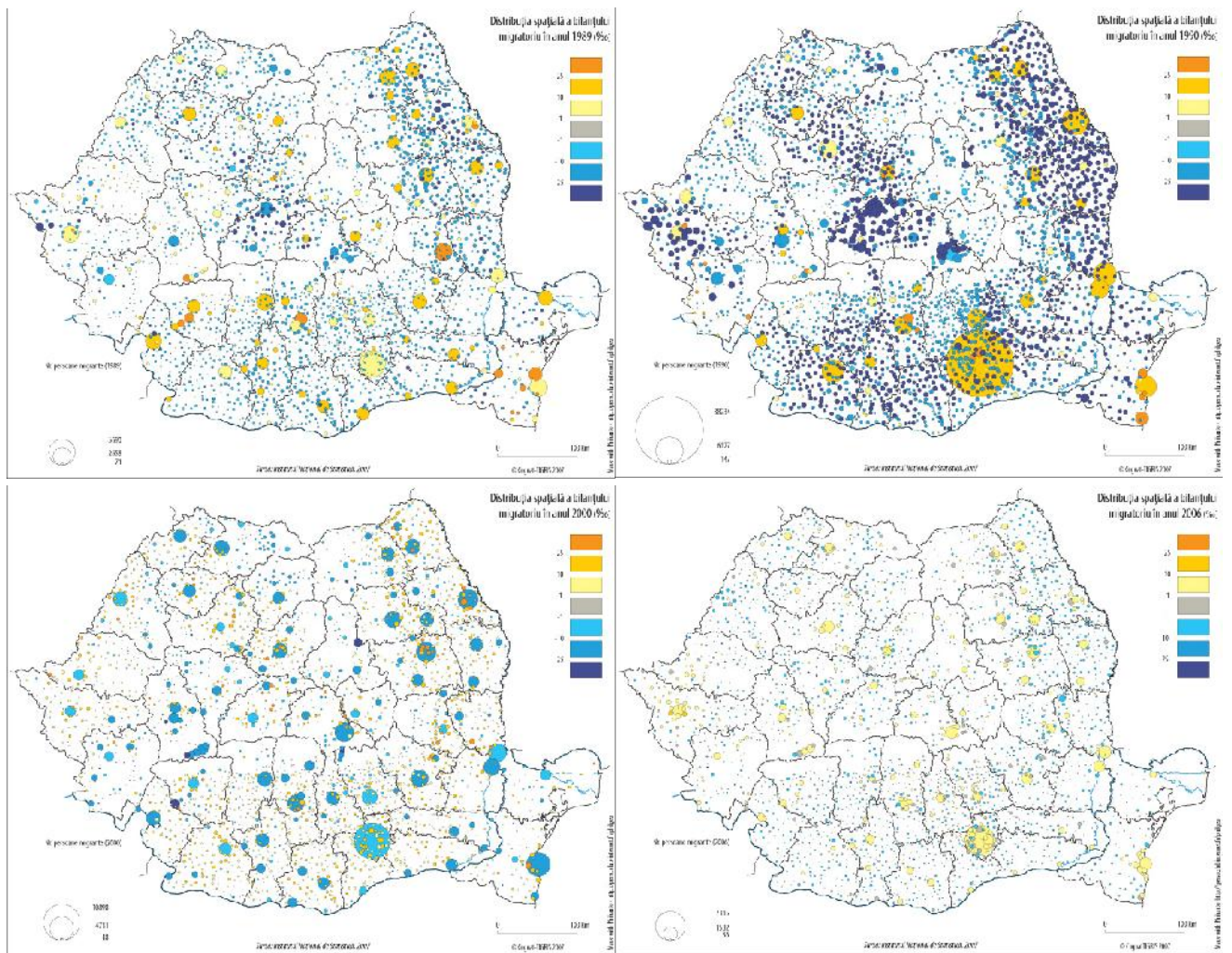

Fig. 3. Distribuția spațială a bilanțului migratoriu în România în anul 1989, 1990, 2000 și 2006 [3].

Începând cu mijlocul anilor '90 direcția principală de migrație devine cea urban-rurală. În prima parte a intervalului considerat un rol important îl au factorii economici și politico-administrativi. Un număr tot mai mare de persoane de la oraș sunt afectate de restructurarea economică, cu precădere în industrie, domeniu în care numărul salariaților a scăzut semnificativ. Pierderea locurilor de muncă sau nesiguranța acestora, costul tot mai ridicat al traiului la oraș, dificultatea în achiziționarea unei locuințe, precum și lipsa de perspective profesionale pentru populația tânără a condus la o reorientare spre rural. Această orientare a fost facilitată de o serie de decizii politică-administrative, mai exact adoptarea legii fondului funciar în 1991, un urma aplicării acesteia transformând mulți locuitori ai orașelor în proprietari ai unor loturi de pământ. În această situație mulți dintre aceștia au preferat traiul la țară unde aveau asigurate posibilități de supraviețuire pe termen scurt și mediu, practicând, cea mai mare parte dintre ei, o agricultură de subzistență. Creșterea numărului populației ocupate în agricultură are ca efect prelungirea

intervalului de timp în care mica proprietate rămâne dominantă în defavoarea celor de dimensiuni mari și medii, ori o agricultură de subzistență se regăsește în premisele dezvoltării spațiului rural. În ultima parte a intervalului studiat putem lua în calcul și alte cauze ale fenomenului migrațional din mediul rural. Primele sunt de ordin practic: suprapopularea orașelor, lipsa terenurilor și a fondurilor pentru construcția de locuințe în orașe, reducerea diferențierilor de ordin habitațional dintre orașe și sate, dezvoltarea infrastructurilor edilitare și modernizarea căilor de comunicație din mediul rural etc. A doua categorie de cauze se situează la nivelul de concepție a individului asupra mediului rural. Valul mișcărilor ecologiste de dimensiuni planetare a determinat orașul și marele public să se intereseze mai mult natură, tendință de pe urma căreia ruralul are de profitat. Existența agitată și aproape anonimă a individului în mediul urban face ca ruralitatea să fie idealizată cu calmul său. Naturalul a devenit astfel un argument de publicitate. Un apartament care are priveliștea unui spațiu verde capătă valoare, la fel și o vilă la o lizieră de pădure. Habitatul individual este preferat celui colectiv, foarte des întâlnit în oraș, și astfel un număr tot mai mare de persoane părăsesc orașele în favoarea satelor unde construcția de locuințe crește. Consecința imediată a acestui fapt este modificarea raportului dintre vatră și moșia localităților din spațiul rural. Terenurile inițial agricole, cu funcție de producție își schimbă utilitatea trecând în componența vetrei, unde vor deveni amplasament pentru noile construcții, infrastructuri edilitare, drumurilor publice sau străzilor. Aceste modificări structurale majore ale componentelor spațiului rural ca urmare a migrației populației se observă cu precădere în localitățile din apropierea centrelor urbane, în localitățile situate la distanțe mai mari fenomenul fiind de mică amploare.

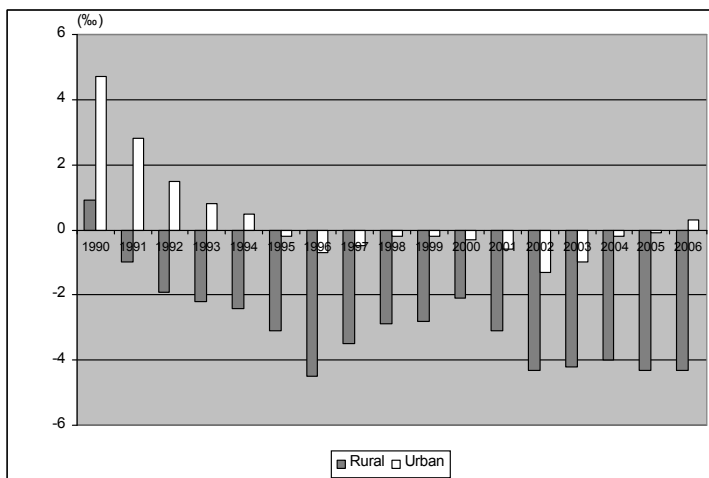

Fig. 4. Evoluția sporului natural pe medii rezidențiale între anii 1990 și 2006, în România.

Mediul rural a devenit din ce în ce mai atractiv pentru populația de peste 40 ani, care este, de obicei, mai vulnerabilă pe piața muncii din mediul urban și care se îndreaptă către zonele rurale, unde încep să desfășoare o activitate de subzistență. Populația activă tânără migrează în mediile urbane, în căutarea

unui loc de muncă mai bun și a unui mod de viață mai atractiv. Consecința evidentă este îmbătrânirea demografică puternică a ruralului (23,8 % vârstnici în rural față de 15,9% în urban) care determină de asemenea o rată anuală mai mare de decese și un spor natural puternic negativ la sate (- 4‰). Acest proces de îmbătrânire demografică are un rol major în amplificarea discrepanțelor între mediul rural și cel urban. Un indicator relevant în suprinderea efectelor migrației rurale este nivelul sărăciei, datele ultimei

anchete INS [4] arată că ponderea populației rurale aflate sub pragul sărăciei este de peste 3 ori mai mare decât cea a fragmentului corespunzător din urban: 29,9% la sate față de 9,2% la orașe. De asemenea, există un decalaj în durata medie a vieții, în favoarea urbanului (73,3 ani față de 71,6 ani în rural). Toate aceste elemente ale fenomenului migrațional și efectele sale afectează starea cantitativă și calitativă a populației rurale din România, aflată într-un puternic declin demografic, care mai degrabă se răsfrânge negativ și asupra dezvoltării spațiului rural.

4. Concluzii

Desigur că analiza acestui fenomen nu este simplă, și în mod cert este prematur să se tragă concluzia că exodul urban a început. Se pare că este vorba mai degrabă de o extindere a orașului asupra zonelor rurale înconjurătoare sau o dezvoltare a siturilor turistice decât de o revitalizare profundă a ruralului îndepărtat unde continuă declinul demografic. Pe de altă parte criza economică și șomajul au încetinit migrația spre orașe. În sfârșit, dacă jumătate din comunele rurale se află în curs de revitalizare, cealaltă jumătate continuă să se depopuleze. Prăpastia continuă să se mărească între comunele plasate în zona de atracție a unui oraș sau care beneficiază de vecinătatea unui sit industrial, resurse turistice și teritoriile rurale sărace unde continuă declinul demografic și economic.

Pornind de la realitatea că aproape 80% din teritoriul României este reprezentată de spațiul rural unde locuiesc și lucrează cca. $\frac{1}{2}$ din populație, și unde se regăsesc majoritatea resurselor deducem importanța ruralului și a studierii caracteristicilor și evoluției componentelor sale. Această importanță a fost recunoscută și de autorități care în ultimii ani au deplasat accentul de la politica agrară la politica dezvoltării rurale care are printre obiectivele principale schimbarea direcției migrației. Acest obiectiv este posibil a fi realizat prin diminuarea disparităților teritoriale dintre urbanul și ruralul din România.

Bibliografie

- [1]. Ilinca, N. (1999), *Geografie umană. Populația și așezările omenești*. Editura Corint, București.
- [2]. Mihăilescu, V. (1968), *Geografie teoretică*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- [3]. Groza, O., Muntele, I., Țurcănașu, G., Rusu, Al., Boamfă, I. (2008), *Atlas teritorial al României*. http://www.mie.ro/_documente/atlas/atlas.htm
- [4]. INS (2009), *Raportul CPARDS*.